

BOLA SALOMATLIGINI MUHOFAZA QILISHNING KONVENSIONAL VA MILLIY-HUQUQIY MEXANIZMLARI

Abdurahmonova Fotimaxon Abduhamidjon qizi
Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti
Xalqaro huquq 1- bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu tadqiqot bolalar salomatligini muhofaza qilishning xalqaro-huquqiy standartlari va ularning O‘zbekiston milliy qonunchilik tizimiga implementatsiya qilinishi masalalarini kompleks tahlil etadi. Tadqiqotda Niderlandiya tajribasidagi ko‘p tarmoqli boshqaruv modellari hamda xalqaro miqyosdagi huquqiy diskurslar dekonstruksiya qilingan. Tadqiqot natijalari bolalar huquqlarini ta‘minlashda institutsional hamkorlikning samaradorlik darajasi hamda bolaning huquq subyekti ekanligi tamoyilining ustuvorligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: bola huquqlari, sog‘liqni saqlash mexanizmlari, konvensiyaviy normalar, tarmoq boshqaruvi, institutsional hamkorlik, O‘zbekiston, UNICEF, "O‘zbekiston – 2030" strategiyasi.¹

ABSTRACT

This study provides a comprehensive analysis of international legal standards for child health protection and their implementation within the national legislative system of Uzbekistan. The research deconstructs multi-sectoral governance models based on the experience of the Netherlands, as well as prominent international legal discourses. The findings demonstrate the priority of institutional collaboration efficacy and the principle of "child subjectivity" in ensuring children's rights.

Keywords: child rights, healthcare mechanisms, conventional norms, network governance, institutional collaboration, Uzbekistan, UNICEF, "Uzbekistan – 2030" strategy.

АННОТАЦИЯ

В данном исследовании проводится комплексный анализ международных правовых стандартов в области охраны здоровья детей и вопросов их имплементации в национальную законодательную систему Узбекистана. В работе деконструированы многопрофильные модели управления на примере опыта Нидерландов, а также ведущие международные правовые дискурсы. Результаты исследования доказывают приоритетность эффективности институционального взаимодействия и принципа «субъективности ребенка» в обеспечении прав детей.

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O‘zbekiston — 2030 strategiyasi to‘g‘risida"gi PF-158-sonli Farmoni lex.uz/docs/-6600413

Ключевые слова: права ребенка, механизмы здравоохранения, конвенционные нормы, сетевое управление, институциональное взаимодействие, Узбекистан, ЮНИСЕФ, стратегия «Узбекистан – 2030».

KIRISH

Bola salomatligi huquqi nafaqat tibbiy xizmat ko'rsatish, balki inson huquqlari tizimining fundamental asosi va davlat ijtimoiy siyosatining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. 1989-yildagi BMTning "Bola huquqlari to'g'risida"gi konvensiyasi ushbu sohadagi asosiy konvensiyaviy hujjat bo'lib, uning 24-moddasi ishtirokchi davlatlar zimmasiga bolalarning sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish huquqini kafolatlash majburiyatini yuklaydi.² Xalqaro ekspertlar hamda xalqaro huquqiy hujjatlar ruhiga ko'ra, salomatlik — bu shunchaki kasallikning yo'qligi emas, balki bolaning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy jihatdan to'laqonli farovonligi, uning ta'lim olishi hamda ijtimoiy himoyalaniishi uchun yaratilgan yaxlit huquqiy muhitdir. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda ushbu yo'nalishda mislsiz institutsional islohotlar amalga oshirilmoqda. Yangi tahrirdagi Konstitutsiya bolalar manfaatlarini davlat tomonidan ustuvor himoya qilinishini mustahkamladi.³ Xususan, "O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida aholi salomatligini ta'minlash, onalar va bolalar o'limini kamaytirish hamda tibbiyot muassasalarini to'liq raqamlashtirish bo'yicha aniq maqsadli ko'rsatkichlar belgilangan. Shuningdek, 2026-yil oxiriga qadar respublika bo'ylab majburiy tibbiy sug'urta tizimini to'liq joriy etish rejalashtirilgan. Shunga qaramay, xalqaro miqyosdagi tahlillar va rivojlangan davlatlar masalan, Niderlandiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, sog'liqni saqlash, ijtimoiy xizmatlar va ta'lim muassasalari o'rtasidagi institutsional hamkorlik tarmoqlari samaradorligi hamon muammoli bo'lib qolmoqda. Ushbu maqolada konvensiyaviy normalarni milliy amaliyotga tatbiq etishda yuzaga kelayotgan boshqaruv va metodologik muammolarni tahlil qilish orqali bola salomatligini muhofaza qilishning yangi integratsion modeli taklif etiladi.

METODLAR

Tadqiqot davomida kompleks tahliliy-sintez, qiyosiy-huquqiy tahlil va uzunlamasiga o'rganish usullaridan foydalanildi. Metodologik asos sifatida uchta mustaqil manba tanlab olindi:

1. Milliy darajada: O'zbekiston Milliy Universiteti tadqiqotchisi A.X. Sabirovaning O'zbekistonda UNICEF bilan hamkorlikda amalga oshirilayotgan onalik va bolalikni muhofaza qilish loyihalari hamda ijtimoiy ish sohasidagi bolalar huquqlari kafolatlari bo'yicha tahlillari.⁴

² BMT Konvensiyasi: Bola huquqlari to'g'risida konvensiya. 1989-yil 20-noyabr. uz.wikipedia.org/wiki/Bola_huquqlari_to'g'risida_konvensiya

³ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi(2023) <https://lex.uz/docs/6445145>

⁴UNICEF O'zbekiston. O'zbekistonda bolalar va o'smirlar vaziyatining tahlili bo'yicha hisobot (2024). [unicef.org/uzbekistan/uz/press-relizlar/](https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/press-relizlar/)

2. Xalqaro metodologik darajada: St. Jude Children's Research Hospital tomonidan 2024-yilda o'tkazilgan "Applied Qualitative Research" simpoziumi tavsiyalari.

3. Boshqaruv darajasida: Niderlandiya munitsipalitetlarida 2018-2019-yillarda bolalarga xizmat ko'rsatuvchi 3 ta yirik tashkilotlararo tarmoqning boshqaruv rejimlarini o'rganuvchi "Generalized Linear Mixed Model" tahlili natijalari. Tadqiqotda ishonch darajasi, o'zaro ta'sir chastotasi va "Yetakchi tashkilot" modeli markaziy o'zgaruvchilar sifatida olindi. Shuningdek, xalqaro miqyosdagi huquqiy diskurslar va xalqaro tashkilotlarning UNICEF, JSST 2026–2030 yillarga mo'ljallangan strategik yondashuvlari huquqiy normalar samaradorligini baholashda qo'llanildi

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari bola salomatligini muhofaza qilishning uchta muhim o'lchamini ochib berdi:

Institutsional natijalar: O'zbekistonda UNICEF tavsiyalari asosida 25 000 dan ortiq mutaxassisning malaka oshirishi va "universal-progressiv" hamshiralik tizimining joriy etilishi xalqaro normalarning milliy tizimga singishini 35% ga tezlashtirgan. Shuningdek, respublikada maktab yoshidagi nogiron bolalar ulushi 1% atrofida ekanligi aniqlanib, ushbu ko'rsatkichni kamaytirish uchun "birinchi 1000 kun" strategiyasi huquqiy jihatdan mustahkamlandi.

Boshqaruv dinamikasi: Niderlandiya tajribasi tahlili shuni ko'rsatdiki, tarmoq a'zolarining atigi 32-40 foizi rasmiy boshqaruv rejimini to'g'ri idrok etadi. Muhim fakt shundaki, yetakchi tashkilot bilan munosabatlarning mustahkamligi boshqaruv rejimini aniq tushunish ehtimolini sezilarli darajada oshiradi. Biroq, tashkilotlar o'rtasidagi umumiy ishonch darajasi boshqaruv rejimi tushunilishiga kutilganidek ta'sir ko'rsatmadi, bu esa "rasmiy muloqot"ning "norasmiy ishonch"dan ko'ra muhimroq ekanligini isbotlaydi.

Metodologik innovatsiyalar: Sifatli tadqiqot usullari bolalarni tadqiqot subyekti sifatida tan olish imkonini berdi. Ma'lum bo'lishicha, bolalarning o'z ovozini eshitish orqali ishlab chiqilgan salomatlik protokollari an'anaviy metodlarga qaraganda 1.5 barobar samaraliroq natija bergan.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, bola salomatligini muhofaza qilish — bu faqatgina tibbiy xizmat emas, balki tarmoqlararo hamkorlikning "aniqlik darajasi" masalasidir. Olingan ma'lumotlarni xalqaro va milliy kontekstda quyidagicha tahlil qilish mumkin. Niderlandiya tajribasidagi "idrok tafovuti" muammosini bartaraf etishda O'zbekistonda tashkil etilgan "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari va ular tomonidan yuritiladigan "Yagona milliy ijtimoiy himoya" axborot tizimi hal qiluvchi ahamiyatga ega. 2026-yil 1-aprelga qadar ushbu tizimning barcha davlat organlari va "112" dispetcherlik xizmati bilan integratsiya qilinishi, tibbiyot, ta'lim va huquqni muhofaza qilish organlari o'rtasidagi axborot almashinuvini avtomatlashtiradi, bu esa tarmoq shaffofligini ta'minlaydi. Tadqiqotda aniqlangan institutsional zanjirning mustahkamligi yangi qonunchilik normalari bilan ham mustahkamlangan. Xususan, 2026-yil 1-sentabrdan boshlab sog'liqni saqlash va ta'lim xodimlari tomonidan bolalarga nisbatan zo'ravonlik faktlari haqida xabar bermaganlik uchun ma'muriy javobgarlikning joriy etilishi, tibbiyot xodimini nafaqat davolovchi shaxs, balki bolaning huquqiy himoyachisiga aylantiradi. Bu mexanizm Grasa Mashel ta'kidlagan "mustahkam zanjir" modelini amaliyotga tatbiq etishdir. UNICEF va JSSTning 2026–2030-yillarga mo'ljallangan yangi strategiyasi bolalar va o'smirlarning fikrini inobatga olgan holda ishlab

chiqilgani, biz taklif etayotgan "bola subyektivligi" tamoyiliga to'la mos keladi.⁵ O'zbekistonda ham ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning dastlabki ko'rsatuvlarini videoyozuv orqali qayd etish tartibi, bolani protsessual jarayonlarning passiv obyekti emas, balki faol huquq subyekti sifatida tan olinishini anglatadi. Bola salomatligi huquqi faqatgina kasallikni davolash emas, balki uning oldini olishni ham o'z ichiga oladi. "O'zbekiston – 2030" strategiyasiga muvofiq, chaqaloqlarda irsiy kasalliklar bo'yicha selektiv skrining qamrovini 50% dan oshirish hamda maktablarda yangi sanitariya-gigiyena talablariga muvofiq ergonomik mebellarni joriy etish bolalarning jismoniy rivojlanish huquqini kafolatlaydi. Bu choralar UNCRCning 24-moddasidagi "minimal normalar" talabini milliy darajada ijro etishning yorqin namunasidir.⁶ 2026-yil oxiriga qadar respublika bo'ylab tibbiy sug'urta tizimining to'liq joriy etilishi bola salomatligi huquqini moliyaviy jihatdan kafolatlovchi milliy mexanizm bo'lib xizmat qiladi. Bu islohot tibbiy xizmatlardan foydalanishda kamsitmaslik tamoyilini mustahkamlab, barcha ijtimoiy qatlamdagi bolalar uchun sifatli tibbiy yordamni ochiq qiladi.

XULOSA

Bola salomatligini muhofaza qilish — bu nafaqat tibbiy xizmat ko'rsatish jarayoni, balki xalqaro huquqiy normalar va milliy qonunchilikning o'zaro integratsiyasi natijasida yaratilgan yaxlit ijtimoiy-huquqiy muhitdir. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan "O'zbekiston – 2030" strategiyasi hamda bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilishning yangi strategik yo'nalishlari ushbu sohani xalqaro standartlarga to'liq muvofiqlashtirishga xizmat qilmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, institutsional hamkorlikning samaradorligi raqamli integratsiya va boshqaruv shaffofligiga bevosita bog'liqdir. "Yagona milliy ijtimoiy himoya" axborot tizimining joriy etilishi turli idoralar o'rtasidagi axborot almashinuvini avtomatlashtirish orqali "idrok tafovuti" muammosini bartaraf etadi va bola salomatligiga tahdid soluvchi xavflarni erta aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, tibbiyot va ta'lim xodimlari zimmasiga bolalarga nisbatan zo'ravonlik faktlari haqida xabar berish bo'yicha ma'muriy javobgarlikning yuklanishi institutsional mas'uliyatni yangi bosqichga ko'tardi. Bola salomatligini saqlashda profilaktik tibbiyot va jismoniy muhit standartlari alohida o'rin tutadi. Chaqaloqlarda irsiy kasalliklar bo'yicha selektiv skrining qamrovining oshirilishi hamda ta'lim muassasalarida yangi sanitariya-gigiyena talablariga javob beradigan ergonomik jihozlarning qo'llanilishi bolalarning jismoniy rivojlanish huquqini ta'minlashning muhim mexanizmlari hisoblanadi.

Eng muhim xulosalardan biri shuki, bolani qaror qabul qilish jarayonlarining passiv obyekti sifatida emas, balki "faol huquq subyekti" sifatida tan olish ijtimoiy-tibbiy xizmatlar sifatini tubdan yaxshilaydi. Bolaning o'z sog'lig'i va xavfsizligi borasidagi fikrining inobatga olinishi BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasining fundamental talablarini milliy darajada hayotga tatbiq etish imkonini beradi.

⁵ O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining 0057-23-son SanQvaN talablari..ssv.uz

⁶ 0057-23-sonli SanQvaN (Sanitariya qoidalari va normalari).lex.uz/docs/-6689679

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistondagi bola salomatligini muhofaza qilish mexanizmlari endilikda faqatgina davolashga emas, balki har bir bolaning to‘laqonli salohiyatini ro‘yobga chiqarishi uchun xavfsiz, sog‘lom va himoyalangan huquqiy makon yaratishga yo‘naltirilgan

TAKLIFLAR

1. Raqamli institutsional hamkorlikni to‘liq integratsiya qilish

2026-yil 1-aprelga qadar “Yagona milliy ijtimoiy himoya” axborot tizimini sog‘liqni saqlash, ta‘lim va huquqni muhofaza qilish organlarining ma‘lumotlar bazalari bilan to‘liq integratsiyalash lozim. Bu tizim orqali bola salomatligi va xavfsizligiga tahdid soluvchi omillarni erta aniqlash va “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlari bilan tezkor axborot almashish mexanizmini yo‘lga qo‘yish zarur.

2. Profilaktik tibbiyot va skrining dasturlarini kengaytirish

“O‘zbekiston – 2030” strategiyasiga muvofiq, chaqaloqlarda irsiy kasalliklar bo‘yicha selektiv skrining tekshiruvlari qamrovini kamida 50 foizga oshirish va bolalar o‘rtasidagi irsiy kasalliklarni 2 barobarga qisqartirishning huquqiy kafolatlarini kuchaytirish lozim. Shuningdek, bolalarni mikronutriyentlar va maxsus preparatlar bilan bepul ta‘minlash tizimini (masalan, 6–23 oylik bolalar uchun mikronutriyent kukuni) qat‘iy nazoratga olish tavsiya etiladi.

3. Ta‘lim muassasalarida ergonomik va sanitariya-gigiyena muhitini ta‘minlash

Umumiy o‘rta va maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida yangi 0057-23-son SanQvaN talablariga javob beradigan, bolaning bo‘yi va jismoniy rivojlanishiga mos mebellarni joriy etishni majburiy etib belgilash zarur. Bu bolalarda tayanch-harakat tizimi va ko‘rish qobiliyati buzilishining oldini olishda asosiy preventiv mexanizm bo‘lib xizmat qiladi.

4. “Bola ovozi” va huquqiy subyektivlik tamoyilini joriy etish

Sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmat ko‘rsatish tizimida UNCRCning 12-moddasiga muvofiq bolani qaror qabul qilish jarayonining faol ishtirokchisi sifatida tan olish lozim. Buning uchun tibbiyot muassasalari va maktablarda bolalarning o‘z salomatligi va huquqlari bo‘yicha fikrlarini o‘rganuvchi “Bolalar maslahat kengashlari” yoki raqamli qayta aloqa tizimlarini tashkil etish taklif etiladi.

5. Zo‘ravonlik faktlari haqida xabar berish majburiyatini monitoring qilish

2026-yil 1-sentabrdan tibbiyot, ta‘lim va ijtimoiy himoya xodimlari uchun bolalarga nisbatan zo‘ravonlik haqida xabar bermaganlik uchun belgilangan ma‘muriy javobgarlik mexanizmining ijrosini ta‘minlash bo‘yicha idoralararo nazorat tizimini yaratish lozim. Bu tibbiyot xodimlarining bolalarni himoya qilishdagi huquqiy maqomini va mas‘uliyatini oshiradi.

6. Universal tibbiy sug‘urta va moliyaviy ochiqlik

2026-yil yakuniga qadar respublika bo‘ylab davlat tibbiy sug‘urtasi mexanizmlarini to‘liq joriy etish orqali barcha bolalar uchun, ijtimoiy kelib chiqishidan qat‘i nazar, malakali tibbiy yordamdan foydalanishning teng imkoniyatlarini yaratish zarur.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi milliy qonunchilikni xalqaro konvensiyaviy standartlar bilan uyg‘unlashtirishga va O‘zbekistonda bola salomatligini muhofaza qilishning barqaror modelini yaratishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Gazeta.uz. (2023, 7-sentabr). O‘zbekistonda tibbiy sug‘urtani 2026-yil oxirigacha to‘liq joriy etish rejalashtirilmogda. <https://www.gazeta.uz/oz/2023/09/07/medical-insurance/>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2023, 11-sentabr). “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida [PF-158-sonli Farmoni]. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/-6600413>

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025, 24-dekabr). 2026–2030-yillarga mo‘ljallangan Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida [PF-sonli Farmoni]. President.uz. <https://president.uz/oz/lists/view/>
4. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. (2023, 7-noyabr). Maktabgacha ta‘lim va umumiy o‘rta ta‘lim tashkilotlarini jihozlashda foydalaniladigan mebellarga qo‘yiladigan sanitariya-gigiyena talablarini (0057-23-son SanQvaN) tasdiqlash to‘g‘risida. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/-6689679>
5. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. (2026, 23-yanvar). YUNISEF va JSST bolalar va o‘smirlar salomatligi bo‘yicha yangi strategiyani tasdiqladi. <https://ssv.uz/>
6. UNICEF O‘zbekiston. (2024, 8-oktabr). O‘zbekistonda bolalar va o‘smirlar vaziyatining tahlili bo‘yicha hisobot taqdimoti. <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/press-revizlar/ozbekistonda-bolalar-va-osmirlar-vaziyatining-tahlili-boyicha-hisobot-taqdimoti>
7. Vikipediya. (2024, 29-dekabr). Bola huquqlari to‘g‘risida konvensiya. https://uz.wikipedia.org/wiki/Bola_huquqlari_to%CA%BBrg%CA%BBrisida_konvensiya
8. Vikipediya. (2026, 6-fevral). Bola huquqlarining kafolatlari. https://uz.wikipedia.org/wiki/Bola_huquqlarining_kafolatlari
9. Xudayberdiyev, X. X. (2023). Ijtimoiy ishda bolalar huquqlarini himoya qilish: O‘quv-uslubiy majmua. Termiz muhandislik-texnologiya instituti, Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası.
10. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. (2025, 25-aprel). Bolalar salomatligi - himoyada. Bola huquqlari portali. <https://bolahuquqlari.uz/>